

УКРАЇНСЬКА МОВА та ЧИТАННЯ

Частина 2

4 клас

Галина Іваниця

УКРАЇНСЬКА МОВА та ЧИТАННЯ

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Харків
Видавництво «Ранок»
2021

5. Січневий квест: СВІТ НЕВИДИМИЙ	4
Прикметник як частина мови. Роль прикметників у мовленні	5
Словотворення. Відмінювання прикметників	12
Відмінювання прикметників у сполученні з іменниками в однині та множині	13
Відмінювання прикметників у множині	18
Побудова сполучень слів і речень із прикметниками, уведення їх у текст	19
Уживання знака м'якшення перед закінченням прикметників.	
Прикметники на <i>-ський, -цький, -зький</i>	20
Вимова та написання закінчення <i>-ій</i> у прикметниках жіночого роду в давальному та місцевому відмінках	21
6. Лютневий квест: СВІТ НЕВІДОМИЙ	24
Прикметник. Орфограми при словозміні та словотворенні	25
Уживання прикметників у різних стилях мовлення. Утворення прикметників від іменників. Виявлення граматичних особливостей прикметників	28
Числівник	32
Відмінкові форми окремих числівників	33
Словесні формули на означення часу протягом доби	34
Займенник	41
Роль займенників у тексті	43
Відмінювання особових займенників	44
Уживання займенників із прийменниками	46
7. Березневий квест: ЯК ЦЕ ВЛАШТОВАНО І ЯК ЦЕ ПРАЦЮЄ?	48
Уживання займенників у мовленні	49
Дієслово як частина мови	53
Неозначена форма дієслова. Часи дієслова	54
Побудова речень з однорідними присудками	55
Минулий час. Змінювання дієслів минулого часу за родами (в однині) й числами	60
Теперішній час. Змінювання дієслів теперішнього часу за особами й числами	62
Дієслова на <i>-ся (-сь)</i>	63
Майбутній час. Змінювання дієслів майбутнього часу	65
Побудова речень з однорідними присудками	66
8. Квітневий квест: ЕНЕРГІЯ	70
Правопис особових закінчень дієслів	71
Прислівник як частина мови	77
Зв'язок прислівників із дієсловами. Прислівники, близькі й протилежні за значенням	78
Поширення речень прислівниками	79
Побудова речень з однорідними членами, вираженими прислівниками	81
Спостереження за роллю прислівників у тексті	82
Вибір прислівників, що відповідають меті й типу висловлювання	83
Службові частини мови	86
Частка	87
Прийменник	88
Сполучник	89
Вигук	90
9. Травневий квест: МОЖЛИВОСТІ ЛЮДИНИ	92
Мова і мовлення	93
Одиниці мови. Культура мовлення	96
Мовні стилі як різновиди літературної мови. Різновиди та роди літератури	98
Лексичне і граматичне значення слова. Словосполучення	102
Речення. Текст	106

5. Січневий квест

Світ невидимий

Прикметник як частина мови. Роль прикметників у мовленні

В українській мові є слова, які називають ознаку предмета або його належність комусь та відповідають на питання *який? яка? яке? які? чий? чия? чие? чії?* Вони надають мовленню точності, виразності. Це **прикметники**.

Інформація від експерта

Невидимий світ, або Про важливу роль прикметників у мові

Невидимий, а, е. Непроступний зорові; прихований від очей...

Чи вас коли-небудь цікавило, яким є невидимий світ? Якщо так, ви не самі. Впродовж тисячоліть у людей сформувалися різні уявлення на цю тему. Дехто думає, що у невидимому світі живуть наші предки, яких треба вшановувати. Інші уважно вдивляються в нічне небо і розуміють, скільки всього у Всесвіті є невидимим. Ще інші кажуть, що повітря — це невидимий «одяг» Землі й домішка сотень мільйонів мікроорганізмів.

А на які відтінки ознак указують синоніми до слова «невидимий», коли вживаємо їх у мовленні в прямому чи переносному значенні? Поміркуй!

Невідимий, незрímий, невідний (непроступний для зору, прихований від очей) — можливо, це про космос?

Невловímий, невідчу́тний (про ознаку чого-небудь, про те, що змінюється, зароджується й зникає, якого неможливо відчутти)...

Потаёмний, потайний, негласний, конфіденційний (про думки, почуття, переживання — не висловлені, не виявлені зовні)...

Прихований, замаскований, завуальований (який не виявляється відкрито або повною мірою)...

Таёмний (якого навмисне приховують від інших; відомий небагатьом) чи *секретний, захований*, (який не підлягає розголошенню, тримається в секреті від інших). Прикладом цього є сьогодні відкриті сторінки історії боротьби за незалежність України, очевидні, явні.

Очевидно, прикметники надають мовленню точності, виразності.

- З інформації експерта випиши синоніми до слова «невидимий», добери антоніми.

Тематична тека «Звіт»

Одна єдина соборна Україна

ПРИКМЕТНИК — це самостійна частина мови, що виражає ознаку предмета або його належність комусь та відповідає на питання **який? яка? яке? які? чий? чия? чиє? чиї?**

Особливості прикметника

Самостійна частина мови

Називає **однаку предмета**

Відповідає на питання **який? чий?**

Змінюється за **числами, відмінками, родами**

Рід, число та відмінок прикметника **залежать від іменника**, з яким він пов'язаний

Гра-дослідження «Експеримент»

Твердження: **ознак предмета, що їх називають прикметники, багато.**

Ознака предмета, яка виражена більшою чи меншою мірою	Ознака за відношенням до інших предметів, явищ	Ознака за належністю комусь
<i>Який? Яка? Яке? Які?</i>		<i>Чий? Чия? Чиє? Чиї?</i>
завзятий, гарна, широке, маленькі	скляний, зимова, синє, міські	мамин, братова, Надійчине, Богданові

- Прочитай слова, поміркуй, чи можеш ти уявити, про який предмет іде мова.
- Утвори словосполучення: до записаних у колонках прикметників добери потрібне слово, щоб уточнити їхній зміст.
- Постав питання від головного слова до залежного. Доведи, що прикметник та іменник утворюють словосполучення, головним словом у якому є іменник.
- Познач основу і закінчення у словах.

Зразок: завзятий горобчик

Який? ×

Кубування «Словник-помічник»

Прапор. Український прапор

Прикметники змінюються за **числами** і **родами**. У словосполученні число і рід прикметника та іменника **однакові**.

Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»

1. Прочитай повідомлення про автора, правильно інтонуй речення.
2. Які твори автора тобі знайомі?
3. Випиши виділені прикметники, прокоментуй, як утворилися словосполучення. Визнач число, рід.
Міркуй так: мова — іменник жіночого роду, тому і прикметник...
4. Утвори словосполучення цих прикметників зі словами **звичай**, **ремесло**. Визнач число, рід.
5. Склади і запиши речення різних видів з чотирма словосполученнями (на вибір).

Ганна Танасівна ЧУБАЧ — українська поетеса, вірші якої перекладено російською, англійською, німецькою, чеською, болгарською, угорською, монгольською та іншими мовами.

Дітям полюбилися скоромовки, лічилки й пісні. Знайдіть в Інтернеті й послухайте пісню «Моя країна Україна» на вірші Ганни Чубач.

Розвага «Ознаки слова відшукай»

- Прочитай текст, доведи, що це вірш. Визнач його тему, головну думку.
- Запиши вірш з пам'яті, прокоментуй розділові знаки.

Ганна Чубач

Прапор нашої країни

Прапор нашої країни
Має колір
Жовто-синій.
І повинен кожен знати,
Як два кольори єднати.

Синє небо — верхня смуга,
Жовте поле — смуга друга.
Не забудь ніде й ніколи:
Україна — небо й поле.
А іще запам'ятай:
Україна — мирний край!

Колективна творча справа «Плекаймо рідну мову»

Презентуйте збірку молодшим діткам!

Збірка патріотичних віршів розкриє перед дитиною знання про родину, державну символіку, столицю, різні регіони України. Книга розвиває в маленького читача любов і повагу до рідного краю. Кожна поезія проілюстрована малюнками художниці Юлії Правдохіної.

Прикметники можуть бути близькими і протилежними за значенням. Уживання прикметників у прямому та переносному значенні збагачує мову.

Інформація від експерта

- Прочитай з усними позначками.
- Запиши 5 запитань за змістом прочитаного.

Майк ЙОГАНСЕН — український письменник, мандрівник і філософ, жартівник і мисливець. Він дуже любив бувати на природі. За вдачею був людиною уважною та спостережливою. Завжди звертав увагу на звички великих і малих тварин, а потім описував їхню поведінку в оповіданнях для дітей.

Стиль написання оповідань — простий і цікавий, лагідний і смішний. Коли ви їх прочитаєте, то дізнаєтесь, як kota навчили собачих звичок, а собаку — котячих. А ще — як дві невеличкі молоденькі ворони можуть подужати великого дорослого пса. Дізнаєтесь і про те, як хижий окунь сам себе перехитрив. Завершує книжку тепла розповідь про мисливського собаку Джана.

- З останнього абзацу випиши прикметники з іменниками.
- Познач закінчення, число, рід за зразком.

од., ч.р.

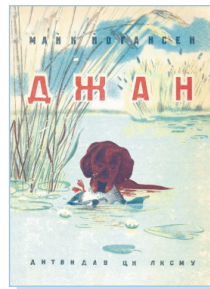
мн.

Зразок: січневий мороз, красиві сніжинки.

- Добери синоніми й антоніми до 5 прикметників (на вибір).

Колективна творча справа «Плекаймо рідну мову»

- Запиши назви в алфавітному порядку з короткими анотаціями: про що книга, чи знайомі тобі ці персонажі?

- Пропоную презентовані твори читати протягом місяця з дотриманням правил Краплинки: виконанням завдань вправи «1, 2, 3, 4, 5!» та відпочинком.
- Презентуй улюбленого персонажа — запиши якомога більше прикметників, ужитих у прямому та переносному значеннях.

Текст — це група речень, об'єднаних між собою темою, основною думкою та граматично.

Інформація від експерта

Важливі ознаки тексту

- ▶ наявність теми й основної думки
- ▶ наявність двох і більше речень
- ▶ пов'язаність речень за змістом
- ▶ послідовність та завершеність викладу
- ▶ граматичний зв'язок між реченнями

Тема тексту — це те, про що в ньому йдеться.
Основна думка тексту — це те головне, що автор стверджує, до чого він закликає, чого навчає.

Тема тексту розкривається за допомогою мікротем. **Мікротема** — це частина загальної теми. У мікротемах є слова, що мають найбільше смислове навантаження. Такі слова називають ключовими.

Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»

1. Передбач за назвою зміст твору.
2. Прочитай текст, правильно інтонуй речення та вимовляй слова. Визнач тему та головну думку оповідання.
3. Перечитай текст і поділи його на підтеми. Зроби нотатки до частин тексту — запиши ключові слова мікротем.

Мікротема

Ключові слова

Коротко перекажи зміст оповідання, скористайся своїми нотатками.

Майк Йогансен

Як мураші наїлися цукру

Зимому мурашів не видно. Вони сховалися під землею, затулили дірочки і ждуть, поки стане тепло.

Коли настане весна і буде тепло, мураші поодтуляють дірочки і повилізять на сонечко. Є **колючий** такий будяк, і на тому будяку живуть зелененькі **малесенькі** тлі. Вони ссуть той будяк.

От мураші позлазять на ті будяки і беруться вусами лоскотати тлю. Полоскоче, полоскоче, а тля й пустить із себе крапельку соку, що вона насмоктала з будяка. Тоді мураш ту крапельку ковтне та й біжить до другої тлі. І ту полоскоче, і та крапельку пустить, і цю крапельку ковтне собі мураш. Так і живуть — доять оту зелененьку тлю.

Чи ти коли-небудь роздивлявся добре мураша? У нього є голова, а на голові вуса. Тими вусами вони лоскочуть тлю, видоюють з неї молоко.

Та в мураша не тільки вуса є на голові. Є в нього й очі, лупаті та круглі. Є ще й кусачки-кліщачки.

У мене був мурашник у хаті. Літом пішов я на вигін, одшукав, де живуть мураші, копнув лопатою так, щоб ухопити багато мурашів та яечок їхніх, і поніс до себе в хату. Там я взяв два скельця та й улаштував мурашів із землею між тими скельцями.

Так вони в мене жили цілу зиму. Поробили в землі між склом доріжки, коридори, кімнати і живуть. Треба ж їх і годувати. Годувати треба медом. Меду в мене на той час не було. Я взяв **маленький** шматочок цукру і поклав там, де в них був коридор. Поклав, а сам дивлюся, що воно буде.

Виліз один мураш у коридор, знайшов цукор та й припав до нього. Припав і смокче. Тоді і другий мураш виліз — і теж до цукру. Смокче. Тоді третій.

Дивився я, дивився, аж в одного мураша черевце розпухло. Було **чорне**, а зробилося смугасте і **здорове** стало.

Ну, думаю, об'їлися мої мураші цукру. Тепер захворіють і загинуть. Було б, думаю, не давати їм одразу стільки цукру, а то як же я їх тепер лікуватиму! Мураш дуже маленький, лікаря до нього не покличеш і температури йому не зміряєш. Пропали, думаю, мої мураші.

Коли дивлюсь, а перший мураш перестав смоктати цукор. Учепився лапками за землю й висить так.

Тут ще повилазили мураші, та вже не йдуть до цукру. Може, ці розумніші, не хочуть, щоб їм так черево рознесло?

Ні, видно, й ці хочуть солодкого. Підповзли до того мураша і почали його лоскотати вусами. Полоскочуть, полоскочуть — він і пустить із себе солодку краплю. Припали вони до цього мураша і ссуть уже з нього цукор. Виходить, що цей мураш мусив їх усіх напувати. Так вони смоктали з нього дуже довго, а коли висмоктали, то й черевце в нього зробилося знову чорне й **мале**. Він тоді встав, розгладив вуса і пішов спати.

Так я і годував своїх мурашів зимою цукром. А навесні, коли стало тепло, знову випустив їх на вигін. Хай смокчуть тепер ту зелену тлю, що на будяках.

4. Випиши з тексту виділені кольором прикметники, добери до них протилежні за значенням. Передбач за назвою зміст твору. До підкреслених слів добери синоніми.
5. Поміркуй: як змінився б текст, якби автор використав більше прикметників, щоб указати на ознаки предметів?

Прикметники по-різному вживаються в художніх і науково-популярних текстах.

Кубування «Словник-помічник»

Предмет

мураха

мурашка

За поведінкою

За розміром

За настроєм

Предмет

- Прочитай два тексти. Подумай, який із них художній, а який — науково-популярний.

1. Збережімо бурого!

Бурий ведмідь — найбільший хижак українських гірських лісів. Він селиться в старих, захаращених пущах, поблизу мохових боліт і в місцях, де можна облаштувати зимовий барліг. Навесні, коли у гірських долинах тане сніг, ведмеді залишають барлоги і спускаються в долини. Згодом піднімаються в гори на полонини. Влітку бурі ведмеді облюбують зруби із заростями малини та ожини.

Бурий ведмідь занесений до Червоної книги України як зникаючий вид.

(За Д. Бідою)

2. І трапиться ж отаке...

Від самого ранку купчилися за лісом сірі хмари і все погрозували звідти своїм холодним подихом: ху-у-у...

— Тікай, Мишко, — гукали всі, — бо зараз як війне снігом!
А він знай ягодами ласує: то горобиною, то калиною...

Сніг пішов уночі. На ранок таке зробилося... Ні стежки, ні доріжки, скрізь однаково біло.

— Дивіться на цього ненажеру! — гукнула сорока. — Не клопочися, Мишку, біжи за мною! — Сама пурх-пурх, а ведмідь човг-човг слідом мокрими п'ятами. Так і дісталися барлога.

(За Ю. Старостенком)

- За зразком напиши тексти про мурашу.

Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»

1. Творчо спиши виділений текст на с. 9: заміни авторське слово «мураш» на термін «мураха».
2. Добери до кожного іменника тексту прикметники.
3. Чим відрізняється твій текст від авторського?
4. Підкресли хвилястою лінією прикметники, над кожним напиши число і рід.
5. Провідміняй слова: цукор, черевце, мурахи.

Словотворення. Відмінювання прикметників

Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»

1. Прочитай повідомлення про авторку, правильно інтонуй речення.
2. Які твори авторки тобі знайомі?
3. Випиши речення, в якому вказано місце народження письменниці.

Оксана Павлівна СЕНАТОВИЧ — українська поетеса, дитяча письменниця, перекладачка, редакторка.

Перший її вірш для дітей «Дорога» був надрукований у «Барвінку» ще в 1969 році й відразу сподобався широкій аудиторії. Він поповнив усі збірки, читанки, його перекладали різними мовами. Потім побачили світ збірки: «Червоні лелеки», «Вісім сотень колобоків», «Вчиться вересень читати», «Сніговик», «Живемо в одному домі», «Шпаки на колесах», «Соловейку, тьох-мажор!», «У краєзнавчому музеї: Азбука для Левка».

Народилася поетеса на Тернопільщині. 02.01.21 виповнилося 80 років від дня її народження. Котрого року народилася поетеса?

4. Попрацюй з виділеними словами.
5. Доведи, що вони є прикметниками.

Друже мій

У сльоту, і в час негоди,
і в погоду, друже мій,
серцем слухати зумій
звуки **рідної** природи,
звуки — **дивні** голоси
незвичайної краси.

Чуєш, друже мій, розмови:
з вітром листя гомонить,
з сонцем ниви і діброви,
і з озерами — блакить.

Розмовляють доли, води...
Стань, послухай, роздивись.
Мову **рідної** природи
розуміти серцем вчись.

Оксана Сенатович

Сміливець

Наш Левко, як той солдат,
не лякається нічого,
ні кози, ні козенят,
ні kota **старого**,
ні **упертого** цапка,
ні ворони, ні шпака,
ні вівці **кудрлатої**,
ні змії **хвостатої**,
ні набридливої мухи,
ні окатої ропухи,
ні електрики, ні грому,
що гуркоче і гуде,
бо **маленькому** Левкові
лиш десятий місяць йде.

Відмінювання прикметників у сполученні з іменниками в однині та множині

Інформація від експерта

Для того, щоб успішно спілкуватися, потрібно:

- вибирати найдоцільніші для вираження думок слова, добре розуміти лексичне значення кожного;
- для поєднання слів у речення ставити їх у потрібній граматичній формі.

Уміння утворювати зі слів речення необхідне кожному мовцеві. Для цього треба розрізняти частини мови та знати, які з них змінюються і як саме.

Зміна слова за відмінками зветься відмінюванням.

Гра-дослідження «Експеримент»

Твердження: прикметники мають різні закінчення, коли змінюються за числами, а в однині — за родами.

- Розглянь таблицю. Порівняй закінчення прикметників. На який приголосний — твердий чи м'який — закінчується основа цих прикметників?

Підказка: пригадай, якими буквами позначаємо м'якість приголосних на письмі.

Однина			Множина
Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
<i>Який?</i>	<i>Яка?</i>	<i>Яке?</i>	<i>Які?</i>
сніговий лабіринт	снігова буря	снігове покривало	снігові замети
вечірній мороз	вечірня прохолода	вечірнє сонце	вечірні посиданьки
-ий, -ій	-а, -я	-е, -є	-і

- Зроби висновок: яке закінчення писати в прикметнику, залежить від того, на який приголосний закінчується основа слова, — твердий чи м'який.

Прикметники можна поділити на дві групи: **тверда** — ті, у яких основа закінчується на твердий приголосний, та **м'яка** — ті, у яких основа закінчується на м'який приголосний.

Портрет — мальоване, скульптурне або фотографічне зображення обличчя людини або групи людей.

..... **Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»** .....

1. За назвою передбач зміст авторської казки. Прочитай її з зупинками, міркуваннями, нотатками до абзаців та передбаченнями подій. Визнач тему та головну думку казки.
2. Відтвори порушену послідовність: пронумеруй, у якій послідовності у кого з'являлося вбрання від Глеї.

Бімбок   білочка   плотвичка   їжачок

3. Схарактеризуй головних персонажів і запиши словосполучення. Постав питання від головного слова до залежного.

Дві сестри

(Казка)

У лісі, густому й темному, жив чарівник, якого звали **МОЖУТЕ-НА-ЩО-ЗДАТНИЙ**. Але казка не про чарівника, а про його дочок — **ГЛЕЮ** та **БІМБОК**. ||

БІМБОК була надзвичайно вродлива: тоненька-тоненька, з довгим чорним волоссям, яке аж заплутувалося у траві, коли **БІМБОК** рвала білі квіти. Більше вона не вміла нічого робити. Коли квітів збиралося стільки, що з пелюсток можна було пошити плаття, **БІМБОК** кликала **ГЛЕЮ**, меншу сестру.

ГЛЕЯ теж була вродлива, а ще всі захоплювалися працьовитістю **ГЛЕЇ**, її вмінням шити обнови з пелюсток, з трав, з тополиного пуху і кульбаби... ||

Ось і того дня, про який я хочу розповісти, **ГЛЕЯ** шила з сухої глиці курточку для **ЇЖАЧКА**. І раптом із-за дерева долинув сердитий голос **БІМБОК**:

— **ГЛЕЄ!** Хіба ти не знаєш, що я йду на бал до **РУСАЛОК**? На бал! На бал!.. Мені потрібне нове плаття! ||

І **ГЛЕЯ** відклала вбік курточку, яку шила для **ЇЖАЧКА**, й побігла до **БІМБОК**.

— Ці пелюстки, сестричко, нагадують хмарки, — сказала **ГЛЕЯ**, побачивши купу білих пелюсток. — Я могла б пошити з них гарне плаття, але такі ж білі плаття будуть і в русалок. Краще пошю тобі плаття з пелюсток курячої сліпоти. У вечірніх сутінках ти будеш схожа на сонячний промінь!

— **Гаразд!** — сказала **БІМБОК** і додала: — Плаття принесеш увечері!.. ||

Ой, що це було за плаття! Незвичайне... Сяйливе... Воно пахло лугом і сонцем. Навіть БІМБОК задоволено посміхнулася.

— Йди, — сказала вона ГЛЕЇ, а сама мерщій зодягла плаття і відчинила вікно, так їй гаряче стало від хвилювання. ||

Саме в цю мить пролунав глумливий сміх старого ВОРОНА-КРУМКАЧА, який зазвичай спав на гілці могутнього дуба і в снах бачив лиш одне: війни, війни, війни... ||

— Ти й справді думаєш, що плаття гарне? — крикнув Крумкач. — Як ти могла довіритись Глеї! Плаття пошите з болотяної трави. Ха-ха-ха!

Щоки в БІМБОК почервоніли. «Хіба ти не бачиш, що ГЛЕЯ тебе ненавидить?!» — кричала злість у її серці. І БІМБОК накинулася на ГЛЕЮ.

Будь-які чвари, навіть найкоротші, починаються тоді, коли людське серце залишає любов. ||

А старий КРУМКАЧ тим часом підлетів до вікна, за яким *МОЖУ-ТЕ-НА-ЩО-ЗДАТНИЙ* читав чарівну книжку.

— Як ти можеш читати в таку хвилину? — злорадо закричав він. — Твої дочки порушили родинний закон! ||

МОЖУ-ТЕ-НА-ЩО-ЗДАТНИЙ зітхнув на повні груди й відразу опинився в кімнаті БІМБОК. Він сказав коротко:

— Ти, БІМБОК, будеш кожного року міняти своє вбрання і — лишатися в тому ж самому. А ти, ГЛЕЄ, повертайся на своє місце й закінчуй шити курточку для ІЖАЧКА.

І *МОЖУ-ТЕ-НА-ЩО-ЗДАТНИЙ* знову зітхнув на повні груди й зник, ніби його й не було в кімнаті. А ГЛЕЯ злякано зойкнула. ||

З високого крісла, де сиділа БІМБОК, сповзла довга тонка ГАДЮКА, яка з того часу щороку міняє свою шкіру і залишається все такою ж... тонкою довгою ГАДЮКОЮ. Але розмова тепер не про неї.

Коли ви побачите в річці чи в озері спритну сяйливу ПЛОТВИЧКУ, знайте, що вбрання їй пошила ГЛЕЯ з легкого пилу, який струшують зірки, падаючи на землю. А побачите в лісі БІЛОЧКУ, яка стрибає з дерева на дерево, знайте: це вона шукає ГЛЕЮ, щоб подякувати їй за теплу шубку.

(Переклав з білоруської Данило Кононенка)

4. На основі тексту складіть портрет Глеї і Бімбок. На вашу думку, чи обов'язково дівчина повинна вміти шити й допомагати всім?

5. Поміркуй над ім'ям батька дівчат. Коротко перекажи зміст твору.

Прикметники змінюються за **родами, числами й відмінками**. Прикметники завжди стоять у тому роді, числі й відмінку, що й **іменники**, з якими вони пов'язані.

.....**Розвага «Ознаки слова відшукай»**.....

- Розглянь таблицю відмінків і запитань, за якими відмінюються прикметники. Запам'ятай питання до кожного відмінка.

Відмінок	Однина	Множина
Н.	який? яка? яке?	які?
Р.	якого? якої? якого?	яких?
Д.	якому? якій? якому?	яким?
З.	як називний або родовий	як називний або родовий
О.	яким? якою? яким?	якими?
М.	(на) якому? якій? якому?	(на) яких?

- Вибери прикметники з тексту казки в різних формах і постав їх у початковій формі.

Зразок: чорне, чорного, чорній — *чорний*.

.....**Кубування «Словник-помічник»**.....

Окапі

Окапі — тварини, що належать до виду парнокопитних із родини жирафових. Будовою тіла окапі більше нагадує коня, ніж жирафу. Ноги в них довгі, а шия витягнута, але коротша, ніж у жирафа. А ось синій язик, який може досягати 35 сантиметрів, такий самий, як у жирафів. У самців є роги. Шерсть темного кольору, має коричнево-червонуватий відтінок. На ногах є горизонтальні смуги. При цьому шерсть на ногах у тварини світла, а смужки коричневі та чорні. Ці смужки і роблять окапі схожим на зебру. У цілому довжина тіла тварини становить приблизно два — два з половиною метри без урахування хвоста. Вага особин може складати 350 кілограмів.

Окапі живуть лише на території лише однієї держави — Демократичної Республіки Конго, у густих тропічних лісах. Точно підрахувати чисельність окапі неможливо, адже вони досить боязкі й цураються людини.

Окапі живуть лише на території лише однієї держави — Демократичної Республіки Конго, у густих тропічних лісах. Точно підрахувати чисельність окапі неможливо, адже вони досить боязкі й цураються людини.

- Обговоріть, що ви дізналися про окапі. Чим вони вас зацікавили?

Гра-дослідження «Експеримент»

Твердження: прикметники твердої та м'якої груп змінюються за відмінками по-різному.

Відмінкові закінчення прикметників з основою на твердий приголосний

Від- мінок	Однина			Множина для всіх родів
	чол. рід	жін. рід	середн. рід	
Н.	зимов ий час	зимова а пора	зимове е поле	зимов і сніги
Р.	зимов ого часу	зимов ої пори	зимов ого поля	зимов их снігів
Д.	зимов ому часу	зимов ій порі	зимов ому полю	зимов им снігам
З.	зимов ий час	зимов у пору	зимове е поле	зимов і сніги
О.	зимов им часом	зимов ою порою	зимов им полем	зимов ими снігами
М.	(у) зимов ому часі	(у) зимов ій порі	(у) зимов ому полі	(у) зимов их снігах

У називному відмінку однини прикметники з основою на твердий приголосний мають закінчення: **чоловічий** рід — **-ий**, **жіночий** — **-а**, **середній** — **-е**.

Відмінювання прикметників з основою на м'який приголосний в однині та множині

Від- мінок	Однина			Множина для всіх родів
	чол. рід	жін. рід	середн. рід	
Н.	осін ній	осін ня	осін нє	осін ні
Р.	осін нього	осін ньої	осін нього	осін ніх
Д.	осін ньому	осін ній	осін ньому	осін нім
З.	осін ній(-ого)	осін ню	осін нє	осін ні(-их)
О.	осін нім	осін ньою	осін нім	осін німи
М.	(на) осін- н ьому(-ім)	(на) осін ній	(на) осін- н ьому(-ім)	(на) осін ніх

У називному відмінку однини прикметники з основою на м'який приголосний мають закінчення: **чоловічий** рід — **-ій**, **жіночий** — **-я**, **середній** — **-є**.

Відмінювання прикметників у множині

Гра-дослідження «Експеримент»

Твердження: прикметники твердої та м'якої груп змінюються за відмінками у множині однаково.

- Доберіть прикметники за малюнками. Письмово провідмінійте їх.

- Поспостерігай за прикметниками: які закінчення вони мають у множині? На який приголосний закінчується основа в цій формі прикметника?
- Порівняйте відмінювання прикметників чоловічого і середнього роду. Що в них спільного?

Усі прикметники в називному відмінку множини мають закінчення **-і**: *дерев'яні, щирі, далекі*. Кінцеві тверді приголосні основи перед закінченням **-і** змінюються на м'які.

Інформація від експерта

- Прочитайте текст.

Чи потрібно нам весь час бути щасливими?

Існує думка, що людина має завжди відчувати радість та інші **приємні** почуття. Чи справді це так?

Нам не потрібно завжди бути **щасливими**. Натомість варто вчитися сприймати свої емоції незалежно від того, **позитивні** вони чи **негативні**.

Ми схильні втікати від **неприємних** емоцій, бо вони нас лякають. Але цього робити не слід, адже переживання різноманітних почуттів якраз і робить нас людьми.

- Зверніть увагу на прикметники в тексті. Чи всі їх ужито у формі множини? Доведіть свою думку.
- Чим особливі прикметники, які виділено кольором?

Побудова сполучень слів і речень із прикметниками, уведення їх у текст

Прикметник змінює свою форму **залежно** від форми **іменника**, з яким він пов'язаний. Відмінкову форму прикметника можна визначити за відмінком іменника.

..... Інформація від експерта .....

22 січня Україна святкує День соборності: сто років тому, у 1919 році, було проголошено Акт Злуки Української Народної Республіки (УНР) та Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР).

Що таке соборність?

Соборність землі України — духовне єднання всіх територій, які історично належали нашому народові, єдність і цілісність загальної території України, недоторканність її кордонів.

Соборність означає, що Україна має свою єдину національну державу, яку створює сам народ, як вільну, суверенну, демократичну, правову і соціальну.

Цей день лишився знаменною подією, що дала змогу заявити перед усім світом про неподільність українських земель, єдність і солідарність українського народу. Для жителів сучасної України він є важливим національним святом, його святкування супроводжується урочистостями на державному рівні.

- Прочитайте вірш. Яка його тема? Знайдіть прикметники, ужиті в переносному значенні.

Володимир Мордань

У ріднім краї

У тихому тремтінні
хмаринка проліта.

І ниви золотисті
схилили колоски.

У сонячнім промінні
купаються жита.

У небі урочистім
спів жайвора дзвінкий.

У нашім ріднім краї
над красенем Дніпром
веселка розквітає
на щастя і добро.

- Визначте відмінок прикметників. Поясніть, як ви це зробили.

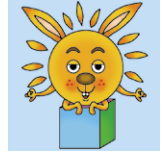
Уживання знака м'якшення перед закінченням прикметників. Прикметники на **-ський, -цький, -зький**

У прикметниках з основою на м'який приголосний перед закінченням у родовому, давальному, орудному та місцевому відмінках однини пишемо **знак м'якшення**.

Гра-дослідження «Експеримент»

Твердження: у деяких формах прикметників з основою на м'який приголосний перед закінченням пишемо знак м'якшення.

- Розгляньте таблицю.

Відміннок	З основою на твердий приголосний			З основою на який приголосний		
	чол. рід	жін. рід	середн. рід	чол. рід	жін. рід	середн. рід
Р.	малого	малої	малого	синього	синьої	синього
Д.	малому	малій	малому	синьому	синій	синьому
О.	малим	малою	малим	синім	синьою	синім
М.	(на) малому	(на) малій	(на) малому	(на) синьому (-ім)	(на) синій	(на) синьому (-ім)

Знак м'якшення перед закінченням пишемо в прикметниках з основою на м'який приголосний: чоловічого і середнього роду — у формах родового, давального та місцевого відмінків однини; жіночого роду — родового та орудного відмінків однини.

Розвага «Ознаки слова відшукай»

- Прочитай тексти. Знайди і випиши прикметники, провідмінюй їх. Прокоментуй уживання знака м'якшення.

Олег Буцень

Ожеледь

Спочатку було тепло, а потім підмерзло. Дороги стали блискучими і слизькими. Бабуся сказала:

— Почалася ожеледь.

Я все-таки вийшов на вулицю. Дивлюсь, по дорозі біжить хлопчик. Він біг, біг і — бух! — простягнувся на льоду.

Вітер зірвав з нього шапку, і вона покотилася по дорозі. Я стояв біля воріт і голосно сміявся. Хлопчик встав, сердито подивився на мене і кинувся наздоганяти свою шапку.

Я побіг за ним. Мені цікаво було дізнатися—дожене він її чи ні. Раптом я посковзнувся і з усього розмаху упав на лід.

Я дуже забив спину. І, знаєте, мені чомусь зовсім не було смішно. Нітрішечки.

Вимова та написання закінчення **-ій** у прикметниках жіночого роду в давальному та місцевому відмінках

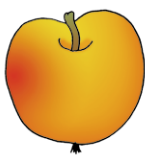
Прикметники **жіночого** роду у формі **давального** або **місцевого** відмінка **однини** мають закінчення **-ій**.

Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»

1. Прочитай словосполучення, правильно вимовляючи закінчення прикметників у давальному та місцевому відмінках.

Н. в.	Д. в.	М. в.
біла стіна	білій стіні	(на) білій стіні
дружня розмова	дружній розмові	(у) дружній розмові
щира ласка	щирій ласці	(у) щирій ласці

2. Спиши сполучення іменників із прикметниками в давальному та місцевому відмінках.
3. Познач закінчення прикметників.
4. Розглянь малюнки. Назви предмети, до названих іменників добери прикметники.

5. Запиши словосполучення в давальному та місцевому відмінках. Позначте закінчення прикметників.

Інформація від експерта

- Прочитайте з позначками. Поміркуйте, як можна перевірити правдивість інформації.

Невидимий світ мікроорганізмів

Новий музей мікроорганізмів із назвою «Місґоріа» відчинив двері в Амстердамі. Музей демонструє відвідувачам світ мікроорганізмів, які оточують нас, залишаючись невидимими для неозброєного ока.

Один з найцікавіших експонатів — так званий боді-сканер — допомагає відвідувачам зрозуміти, скільки бактерій ховається в їхньому організмі. Відвідувачі можуть розглянути на дисплеї ту чи іншу частину власного тіла і отримати інформацію про середню кількість і тип мікроорганізмів на цій ділянці.

Розвага «Ознаки слова відшукай»

- Пригадай і узагальни, що ти знаєш про прикметник.

Важливі ознаки прикметників

- ▶ Прикметники змінюються за родами, числами й відмінками.
- ▶ Прикметники завжди стоять у тому роді, числі й відмінку, що й іменники, з якими вони пов'язані.
- ▶ В однині прикметники змінюються за родами й мають закінчення: чоловічий рід **-ий, -ій**, жіночий — **-а, -я**, середній — **-е, -є**.
- ▶ У множині прикметники за родами не змінюються й мають закінчення **-і** (у називному відмінку).
- ▶ У прикметниках на **-ський, -цький, -зький** завжди пишемо знак м'якшення: *сільський, козацький, запорізький*.

Колективна творча справа «Плекаймо рідну мову»

- Прочитай із усними позначками.
- Підготуйте листівку або плакат «Пам'ятаємо героїв Крут».

Герої Крут

Щороку 29 січня в Україні відзначають День вшанування пам'яті Героїв Крут. Відповідний указ президента був підписаний 15 січня 2007 року.

У 2018 році урочистості до 100-річчя бою під Крутами відбулися на території Меморіалу пам'яті Героїв Крут біля села Пам'ятне в Борознянському районі Чернігівської області.

Після здобуття Україною незалежності подвиг героїв Крут зайняв гідне місце в пантеоні національної слави, став символом патріотизму і жертвності у боротьбі за державну незалежність. На державному рівні цей день почали відзначати з 2003 року. Щорічне вшанування пам'яті Героїв Крут закріплено у Постанові ВРУ від 16 травня 2013 року «Про відзначення подвигу героїв бою під Крутами».

У 2006 році на залізничній станції Крути відкрили Меморіальний комплекс «Пам'яті героїв Крут».

Меморіал пам'яті героїв Крут

Постер до х/ф «Крути 1918»

Тематична тека «Звіт»

Одна єдина соборна Україна

Хто автор твору «Як мураші наїлися цукру»?

- А) Паола Утевська
- Б) Майк Йогансен
- В) Астрід Ліндгрєн
- Г) Шарль Перро

До якого жанру художньої літератури належить твір «Як мураші наїлися цукру»?

- А) казка
- Б) вірш
- В) оповідання
- Г) байка

Автор повідомляє нову цікаву інформацію ...

- А) про життя рослин
- Б) про життя мурашок
- В) про життя попелиць
- Г) про різні природні явища

Що роблять мурахи взимку?

- А) ховаються під землею
- Б) ховаються під корою
- В) ховаються під травною
- Г) залазять на дерево

Яку рослину згадує автор в оповіданні?

- А) ромашку
- Б) барвінок
- В) волошку
- Г) будяк

Хто жив на будяку?

- А) сонечко
- Б) мурашка
- В) метелик
- Г) попелиці (тля)

Що робили мурахи з попелицями?

- А) доїли
- Б) знищували
- В) проганяли
- Г) товаришували

Чим лоскотали мурахи попелиць?

- А) головою
- Б) вусами
- В) лапками
- Г) черевцем

Які очі були у мурахи?

- А) лупаті та маленькі
- Б) маленькі та хитрі
- В) лупаті та круглі
- Г) маленькі та круглі

Чим годував герой-оповідач мурах узимку?

- А) попелицями
- Б) цукром
- В) медом
- Г) комахами

Вибери всі правильні відповіді на запитання: чого злякався герой твору?

- А) що мурахи загинуть
- Б) що мурахи розповзуться
- В) що мурахи повтікають
- Г) що мурахи захворіють

Як мурахи жились узимку цукром?

- А) їли цукор, поки не наїлися
- Б) висмоктували солодкий сік із попелиць
- В) висмоктували солодкі крапельки з іншої мурахи
- Г) чекали, поки герой-оповідач покладе новий шматочок цукру

Що зробив герой твору зі своїми мурашками навесні?

- А) відпустив їх на вигін
- Б) залишив у себе вдома
- В) продовжував годувати медом та цукром
- Г) подарував у зоомагазин

6. Лютневий квест

Світ невідомий

Прикметник.

Орфограми при словозміні та словотворенні

..... Інформація від експерта .....

Невідома Україна, або Як прикметники роблять мову зрозумілою

Невідомий — той, що не став ще відомим, незнаний, небачений, незвіданий.

«Невідома Україна. Унікальні місця та споруди» — під такою назвою 2020 року вийшла з друку книга з фотографіями та ілюстраціями.

<p>Озеро Підкова розташоване на території Мезинського парку в заплаві річки Десна. Якщо піднятися на оглядовий майданчик «Пузирева Гора», то відкриється неймовірна панорама на озеро</p>	<p>Блакитна лагуна в Карпатах — найкрасивіше місце з водою бірюзового кольору. Між двома скелями б'є водоспад, утворюючи лагуну, вода в якій, через стрімкий потік, не прогрівається</p>	<p>Острів Інь-Янь у Дністровському каньйоні. Названо так через надзвичайну подібність із китайським символом інь-ян, що означає жіноче і чоловіче начало або єдність протилежностей</p>
		
<p>Як знайти: Мезинський національний природний парк у межах Коропського району Чернігівської області</p>	<p>Як знайти: річка Люта, неподалік від селища Черногорова Великоберезнянського району Закарпатської області</p>	<p>Як знайти: на кордоні Тернопільської та Івано-Франківської областей, біля села Литячів</p>

..... Розвага «Ознаки слова відшукай» .....

- Перевір, чи правдива інформація подана.
- Склади в алфавітному порядку перелік маловідомих місць в Україні, які варто відвідати. Занотуй назви і те, як їх знайти.
- Підкресли хвилястою лінією прикметники. Зверху напиши число, рід, відмінок.

..... Тематична тека «Звіт» .....

Україна невідома

Лексичне значення слова не треба сплутувати з його граматичним значенням. **Граматичне значення** вказує на належність слова до певної частини мови та його граматичні ознаки.

..... **Кубування «Словник-помічник»** .....

Добро Зло

- Доповни таблицю словами **злість, злий**.

Слово	Лексичне значення	Граматичне значення
<i>доброта</i>	чутливе, дружнє ставлення до людей; привітність	іменник жіночого роду, Н. в. одн.
<i>добрий</i>	який робить людям добро; прихильно, чуйно до них ставиться	прикметник чоловічого роду, Н. в. одн.

- Поміркуй, як утворили прикметники. Запиши і розбери за будовою слова. Доброзичливий, добродушний, зловмисний, злопам'ятний.

..... **Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»** .....

1. Пригадай інформацію про жанри різних родів літератури. Де місце притчі?

Притча — короткий фольклорний або літературний розповідний твір алегорично-повчального характеру, за змістом близький до байки.

2. Прочитай текст, правильно інтонуй речення.
3. Випиши словосполучення: прикметник з іменником. Установи зв'язок. Визнач число, рід, відмінок.
4. Прокоментуй вимову й написання прикметників.

Лебідь

(Притча)

Ця історія розповідає про красивого і величного птаха. Лебідь відчув, що його життя добігає кінця. Але він був задоволений тим, що протягом свого життя зумів зберегти білосніжність пір'я. І, попри всі труднощі, не втратив своєї гідності.

Лебідь велично підплив до верби, під якою милувався краєвидом. Він заспівав пісню, і вона була такою натхненною і красивою, як ніколи раніше. У ній лебідь розповідав про свою любов до сонця, неба, всього світу. І всі, немов зачаровані, слухали цю дивовижну пісню.

Мораль цієї короткої притчі в тому, що потрібно прожити життя так, щоб не було про що шкодувати. Ніколи не втрачати гідності, зберегти духовну чистоту.

5. Напиши есе за змістом прочитаного.

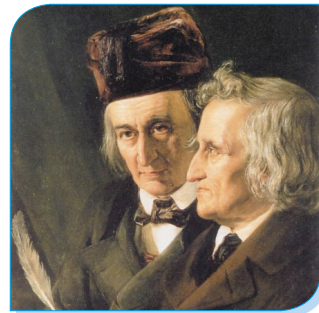
Відмінювання прикметників відбувається у сполученні з іменниками в однині та множині.

Розвага «Ознаки слова відшукай»

«Бременські музики»

- Прочитай повідомлення, правильно інтонуй речення.

Брати ГРІММ. Якоб Грімм народився 4 січня 1785, а Вільгельм Грімм — 24 лютого 1786 року в Ганау.

«Дитячі та сімейні казки» — збірка казок, які записали й літературно обробили брати Якоб і Вільгельм Грімм. Під такою назвою книжка була видана в 1812 році. Зараз вона відома під назвою «Казки братів Грімм». Уже з першого видання ці чудові історії завоювали любов дитячої аудиторії.

З 2005 року збірка казок братів Грімм фігурує в міжнародному реєстрі ЮНЕСКО «Пам'ять світу».

- Пригадай казку братів Грімм «Бременські музики» і назви її героїв.

Логічне завдання «Порушена послідовність»

- Із допомогою дорослих знайди в інтернеті, послухай і заспівай «Пісеньку друзів» з мультфільму за мотивами казки. Запиши з пам'яті пісню і допиши вигук.

Слова: *Юрій Ентін. Переклад: Наталя Забіла*
Музика: *Геннадій Гладков*

Кращого нема нічого в світі

(Пісня Бременських музик)

Кращого нема нічого в світі,
Як по світу з друзями бродити!
Тим, хто дружить, не страшні тривоги,
Манять, манять нас нові дороги! (2)

Ми своє завдання не забудем —
Сміх і радість ми приносим людям!
Ні палаци, ні скарби ніколи
Замінити нам не зможуть волі! (2)

Килими для нас — квітучі трави,
Наші стіни — сосни величаві,
Синє небо — дах над головою,
Любо мандрувати нам з тобою! (2)

Скульптура
«Бременські музиканти»
(м. Бремен, Німеччина)

Коллективна творча справа «Плекаймо рідну мову»

Брати Грімм. Презентую казку

Уживання прикметників у різних стилях мовлення.

Утворення прикметників від іменників.

Виявлення граматичних особливостей прикметників

Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»

1. Прочитай текст, доведи, що це вірш. Визнач його тему, головну думку.
2. Прокоментуй розділові знаки.

Дмитро Білоус

Класна загадка

Ще одна загадочка для вас:
прикметник означа найвищий клас,
споріднений з іменником співзвучним.
Лиш Й на К в кінці змініть — і враз
ви познайомитеся з маленьким учнем,
який не ходить ще і в другий клас...
Як почнете цей вірш читать спочатку,
то знайдете ви натяк на відгадку.
Який прикметник і який іменник?

3. До виділеного слова добери синонім.
4. Випиши з тексту сполучення прикметників з іменниками і розбери їх за зразком.

Іменник із прикметником	Питання до прикметника	Рід	Число	Відмінки	Закінчення прикметника
у великому місті	у якому?	с. р.	одн.	М. в.	-ому

5. Слова-відгадки розбери за будовою.

Інформація від експерта

- Прочитай з позначками. Запиши 5 питань за змістом прочитаного.

Бабак Тимко
з Харківщини

02.02 — День бабака — одна з найпопулярніших традицій США, що полягає у визначенні тривалості та погідності весни за поведінкою спеціально «призначеного» бабака.

Традиція визначати погоду за поведінкою тварин притаманна культурам багатьох народів світу. Схожі традиції в Європі сягають сивої давнини. Так, ще давні римляни в цей день відзначали День їжака. У Німеччині роль їжака відігравав борсук. В Україні зараз «чинними» є два бабаки-«метеорологи»: слобожанський (живе на Харківщині) і галицький (живе на Львівщині).

П'єса — твір, призначений для розігрування на сцені. П'єси складаються з діалогів між дійовими особами, які промовляють репліки по черзі. У п'єсах є **ремарки** — примітки автора, які описують зовнішність та характер дійових осіб, місце і час дії.

..... **Логічне завдання «Порушена послідовність»** .....

■ Як підготувати цікаву виставу? Упорядкуйте пам'ятку.

Вирішіть, якими будуть акти вистави.

Оживіть виставу.

Підготуйте сцену та запросіть гостей.

Вирішіть, хто і які ролі буде грати у виставі.

Прорепетируйте виставу.

..... **Колективна творча справа «Плекаймо рідну мову»** .....

- Поміркуй, чим відрізняється читання казки від читання п'єси.
- Попрацюй з тлумачним словником: з'ясуй значення виділених кольором слів.

Зразок: Лайдак (ж. лайдачка) — вбога, бездомна людина; уживається також як лайливе слово (у значенні «нероба», «мерзотник»).

■ Прочитайте в особах. Театралізуйте.

Лайдак у країні однооких

Посеред сцени на ряднині лежить Лайдак.

Звучить українська народна пісня, виходять діти в українських костюмах, співають, пританцювують.

Добродій Кажуть, був собі козак, не козак, а так — лайдак.

Сусіди Достеменно Божа кара, стид на весь козацький рід:
Недотепа незугарний, лежебока, дармоїд.
Знай валявся на рядні та думки снував чудні.

Лайдак Ой би якось так зробити, щоб лиш їсти, спати, пити,
А до праці щоб — ні-ні! Щоб червінці, мовби чаром,
Потекли у мій гаман, щоб усе мені — задаром, от і жив
би, наче пан!

Сусіди Як лежиш та марно мариш — юшки з марень не навариш.

Добродій Тож козак, чи пак, лайдак одягнувся у сардак,
У повітці взяв жаки, почалапав до ріки.

Сусіди В куширах жаки заглибив, де, гадав, найбільше риби.

Лайдак Ну, ловись!

Сусіди І знов до хати, на рядні уклався доспати.

Час наспів жаки трусить, вутлий човник хить та хить!
Щось важке попало в жак, може, щука, линь, судак?
От удача лайдакові!..
Що він бачить у жакові?

Лайдак Ні, не шуку, не **линя**, а зелене чортеня!..

Добродій Чортеня заледь не плаче.

Чортеня Відпусти мене, рибаче,
Так ніде **споконовіків** нас, чортів, ніхто не їв!

Лайдак Може, й так.

Добродій На те лайдак.

Лайдак Тільки в мене власний смак.

Ось зварю із тебе юшку, вкину перець та петрушку —
Ого-го, яка «уха» буде з чорта, ха-ха-ха!

Чортеня Відпусти — в пригоді стану: дам пораду непогану,
І тобі грошва сама йтиме в руки задарма.

Лайдак **Задарма!**..

Сусіди Таке, звичайно, Лайдакові до душі.

Лайдак Що ж, лукавий, викладай-но, тільки цур, не набреши!

Чортеня Слухай: кажуть, що у світі землі всі давно відкриті,
А тим часом — ще одна є, про яку ніхто не знає,
Знаєм тільки ми, чорти:

Між скелястих гір високих є Країна Однооких,

Тайкома туди сходи,

Полони когось одного з люду дивного тамтого

І додому приведи...

Одноокого уздріти поспішать дорослі й діти

(До **дивин** охочий всяк!),

По однім пускай їх в хату і бери за показ плату, —

Загребеш **казну** багату, запануєш на дурняк.

Лайдак пританцьовує.

Добродій Радий ледар до нестями.

Лайдак Як іти в той дивокрай?

Чортеня Ген між гори, прямо, прямо, і нікуди не звертай!..

Добродій Ну, заквапився лайдак,
Розв'язав хутенько **жак**.

Лайдак Утікай-но, чортеня!

Добродій І в дорогу того ж дня.

Лайдак піднімається вгору.

Добродій Довго, довго, вгору, вгору мусив мало не повзти...

В казці ж можемо на скору все, як є, розповісти.

Лайдак Отже, ось уже й вона, та країна-таїна:

Сиві скелі, яр глибокий, кам'яні хатки рядком...

Добродій Гульк — зненацька Одноокий, кремезнучий та високий,
Виріс перед лайдаком!

В лайдака душа — у п'яти!

Лайдак Ох, який я безголовий.

Добродій Жалкував тайком лайдак.

Лайдак Бач, дурний, пішов на лови
І попав, мов чорт у жак!

Лайдак Ні, про замір свій лихий не признаюсь, хоч убий!

Добродій Одноокі ж тямковиті, в тім'я змолоду не биті, —
Здогадалися самі, що в заброди на умі.

Та ж усьому світі знають люди добрі й пам'ятають:

Всі Чого другим ти бажаєш, того й собі завжди маєш.

Добродій Окрай міста на кичері мріє хата нежила,

Одноокий Звичайненька: вікна, двері, не велика, не мала.

Лайдака туди ведіть і у хаті посадіть.

Та двоокого уздріти хай ідуть дорослі й діти!

Лайдак на ряднині, але сумний, біля вікна з ґратами.

Добродій Повивав хатину спокій, поминали дні та дні...

Сусіди Віднедавна в ній Двоокий знай валявся на рядні.

В хату йшли дорослі й діти (до дивин охочий всяк),

Щоб Двоокого уздріти не за плату, а за так.

Та пройшов недовгий час — інтерес до дива згас.

Одноокі посеред сцени радяться, приймають рішення і йдуть до Лайдака.

Добродій Одноокі — добрі люди, Лайдака нагнали пріч.

Одноокі Йди під три вітри, приبلудо, не показуй вдруге віч!..

Не навіки ж ув'язнили,

Проте, думаєм, провчили?..

Лайдак зривається з місця і тікає, кланяється і пританцьовує.

Добродій Не вернув лайдак додому.

Де блукає — невідомо.

Чи в чужі краї продався?

Чи зостався лайдаком?..

Лайдак з'являється і винувато промовляє:

Лайдак Ні, я розуму набрався й став хоч трохи козаком...

Бо тепер я добре знаю і довіку пам'ятаю:

Всі Чого другим ти бажаєш, того й собі завжди маєш.

Добродій НЕ РОБИ ІНШОМУ ТОГО, ЩО ТОБІ НЕ МИЛЕ.

..... **Головокрутка «Алфавіт»** .....

10*1*3*9*11_28*11*18*11_10_24*22*12*17*1_23*1*15_33*15_26*1
9*23*12*3_2*11_30*19*2_10_23*19*1*19*32_28*11*18*11*16*11_3
*22*12.

Перевір себе

Числівник

ЧИСЛІВНИК — самостійна частина мови, яка означає число, кількість або порядок предметів під час лічби. Числівник відповідає на питання **скільки? котрий? котра? котре? котрі?**

Особливості числівника

Самостійна частина мови

Називає **кількість** предметів або **порядок** під час лічби

Відповідає на питання **скільки? котрий?**

Змінюється за **відмінками, родами та числами**

Числівники бувають **кількісні** (скільки?) та **порядкові** (котрий?)

Гра-дослідження «Експеримент»

Твердження: числівники поділяються на групи — ті, що позначають кількість предметів і порядок їх під час лічби.

- Відгадай загадки, запиши відгадки.
- Випиши словосполучення з числівником, установи зв'язок слів.

Спить у ліжку біла сплюшка, в неї аж чотири вушка.

Два брати у воду дивляться, а довіку не зійдуться.

Сім братів віком рівні, але іменем різні.

Один лє, другий п'є, третій росте.

- Випиши із загадок числівники в таблицю за зразком.

Числівники	
Означають кількість предметів і відповідають на питання скільки?	Означають порядок предметів під час лічби і відповідають на питання котрий? котра? котре? котрі?
три	третій, третя, третє, треті
дванадцять	дванадцятий, дванадцята, дванадцятє, дванадцяті

Числівники поділяються на **кількісні** (відповідають на питання **скільки?**) і **порядкові** (відповідають на питання **котрий?**).

Відмінкові форми окремих числівників

Кількісні числівники змінюються за відмінками. **Порядкові** числівники змінюються за родами, числами та відмінками.

Розвага «Ознаки слова відшукай»

скільки?	нуль	один	два	три	чотири
	0	1	2	3	4
котрий?	нульовий	перший	другий	третій	четвертий

- Спиши прислів'я та образні порівняння, замінюючи цифри словами. Говорить так, як 3 дні хліба не їв. Працював до 7 поту. Робить 5 через 10. 7 мішків гречаної вовни. 1 рукою в долоні не заплещеш.

Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»

1. Розглянь малюнки. Назви дії, які виконують діти та дорослі, зображені на малюнках.

2. Поміркуй, який малюнок зайвий у цій групі. Чому?
3. Склади і запиши речення так, щоб початок кожного відповідав схемі:
(питання) числівник (питання) іменник (питання) дієслово

Наприклад: *Скільки? Трое (кого?) дітей (що роблять?) грають на музичних інструментах.*

- За змістом малюнків напиши текст-міркування на тему «Приховані небезпеки дитячих ігор». Намалюй малюнок і розкажи про свої улюблені ігри.
- Утвори і запиши сполучення іменника з числівником.

Числівники	Іменники
П'ять, дев'ять, десять, одинадцять, дванадцять, двадцять	Грамів, кілограмів, метрів, дециметрів, сантиметрів

Знак м'якшення пишуть після літери **т** лише в кінці числівників *п'ять* — *дев'ятнадцять*, *двадцять* і *тридцять*. У середині складних числівників знак м'якшення не пишуть (*п'ятнадцять*, *п'ятдесят*, *шістдесят*)

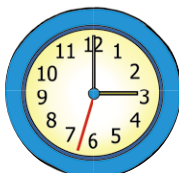
Словесні формули на означення часу протягом доби

Правильно вимовляємо, пишемо, відповідаємо на питання **о котрій годині? котра година?**

Логічне завдання «Порушена послідовність»

- Роздивись малюнки. Прочитай речення. Добери малюнок до кожного речення.

1. Тридцять п'ять хвилин на п'яту.
2. Третя година.
3. Сім хвилин до третьої.
4. П'ятнадцята година дві хвилини.

Гра-дослідження «Експеримент»

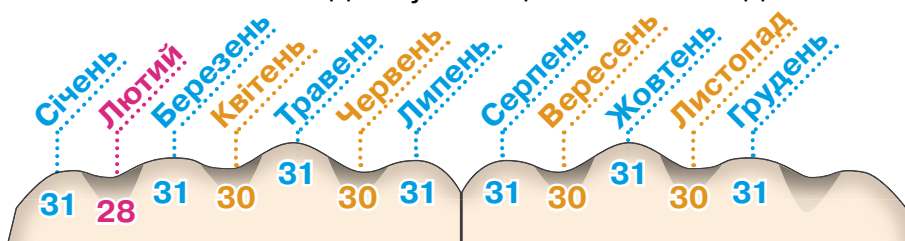
Твердження: числівники бувають складними і складеними.

Числівники	
складні	складені
які пишуться одним словом, але мають у своєму складі два або більше коренів	які складаються з двох або більше окремих слів
50 — п'ятдесят, 60 — шістдесят, 500 — п'ятсот, шістдесятий, стодвадцятип'ятитисячний	21 — двадцять один, 145 — сто сорок п'ять, тисяча дев'ятсот дев'яносто перший

За будовою числівники поділяють на **прості, складні та складені**. **Складні** числівники пишемо **разом**: п'ятдесят, вісімсот, чотириста. **Складені** числівники пишемо **окремо**: двадцять п'ять, п'ятсот сорок сім.

Хочеш — вір, хочеш — перевір

- Запам'ятати кількість днів у місяцях можна за допомогою своїх рук.

Ліва рука

Права рука

Дата — календарний час будь-якої події (день, місяць, рік). У датах назви місяців уживаються тільки в родовому відмінку: *Перше вересня — День знань; день народження Тараса Шевченка відзначають дев'ятого березня.*

Інформація від експерта

Про що розповідають дати

- Виберіть будь-яку дату. Пошукайте інформацію в різних джерелах. Підготуйте повідомлення.
- Прочитай виразно вірш.
- Розглянь плакат.
- Напиши записку Васі з порадою і застереженням.

11 ЛЮТОГО – ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ ХВОРОГО

Підтримайте всіх людей, здоров'я яких було порушено через різні недуги!

Анатолій Костецький

Невсидючий Василь

Непосида Вася на стільці гойдався.

Перший раз гойднувся — і перевернувся.

Другий раз гойднувся — знов перевернувся.

Третій раз гойднувся — теж перевернувся!..

З того часу Вася більше не гойдався.

Логічне завдання «Порушена послідовність»

- Перевір, чи правдива інформація.
- Запиши назви і дати в хронологічній послідовності.
- Поміркуй, з якою метою запровадили ці пам'ятні дати.

Виявіть добру волю і подаруйте книжки тим, хто цього потребує!

День безпечного Інтернету відзначають у другий день другого тижня лютого щорічно

17 лютого — Міжнародний день спонтанного вияву доброти

Лічилка — невеликий віршований твір, який використовують, щоб визначити роль та місце кожного учасника в колективній грі.

..... **Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»** .....

1. За назвою передбач зміст авторської казки. Прочитай її з зупинками, міркуваннями, нотатками до абзаців та передбаченнями подій. Визнач тему та головну думку казки. Поміркуй: що тут вигадка, а що правда?
2. Відтвори порушену послідовність: пронумеруй, хто допомагав Білому Кротові будувати піч. Запиши речення, використовуючи числівники.
 слимак   бджола   ластівки   мурахи   голуби
3. Схарактеризуй головних персонажів. Добери найвлучніші прикметники.
4. Досліди текст і випиши числівники. Що ти можеш про них повідомити?

Марія Войтяшонок

Чому кріт чорний

«Де б краще збудувати собі дім? — думав-міркував Білий Кріт. — Живуть же у воді, і під водою, і в полі, і в лісі, і на дереві... Але де ж краще?»

Дядько Слимак, наприклад, любить гуляти на вулиці, коли піде дощ. Він збудував собі будиночок-парасольку, його зручно взяти з собою в будь-яку дорогу. Ні, під час дощу, коли в домі сутінки, краще б погратися в піжмурки.

А Стриж живе навіть... на небі, — пригадував Білий Кріт. — Захотілося тобі відпочити, дістав з антресолей, ніби пухову ковдру, хмаринку, вкривсь і спи собі... Щоправда, високо трохи...» ||

А хто ж це в старому лісі ходить по ночах зі свічкою? Так, це Сова. Вона шукає порожнє гніздо якої-небудь великої-великої птахи. Сова любить жити в старому чужому домі. Білий Кріт знав: неподалік, у найглухішому лісовому закутку, є добре ще гніздо Чорного Бусла. Але господар ще не швидко його покине, років може так через десять, не менше. Довго доведеться Сові марно блукати по лісі... А насправді, чого так заздрити? В будиночку на дереві в піжмурки не пограєшся, бо можна на землю звалитись. Ні, Білому Кроту таке житло не підходить. ||

Він мимоволі задивився, як спритно й доботно зліпили собі під дахом будиночок Ластівки. Одначе там дуже тісно. Білий Кріт пригадав: хтось йому казав, що ластівки люблять жити, яким би великим будиночок не був, на самому краєчку, майже на порозі. Виходить, велике гніздо їм просто не потрібне?

— Якщо тобі так хочеться гратися в піжмурки, то треба селитися в темному місці, — порадив розгубленому Білому Кротові дядько Слимак. ||

— День-ніч, день-ніч, день-ніч, — погойдувались довкруг голубі дзвіночки.

— Ой, як вони мені надокучили, аж в очах від цих коливань — то темно, то світло, то темно, то світло, ніяк досхочу не нагуляєшся, — невдоволено пробурчав Білий Кріт і вирішив: збудую собі дім у темряві, під землею. ||

Будуватися йому допомагали брати: Кріт Жовтий і Кріт Рожевий. Коли все було готове, вони й жити стали разом.

— Раз! Два! Три! Чотири! П'ять! Я вже йду шукать! — лунало звідусіль по дому.

Темні коридори розбігалися навсібіч, угору-вниз, угору-вниз. У кімнатах теж було темно, щоправда де-не-де тьмаво блимали ліхтарі. Нарешті, можна довго гратися і в піжмурки, і в схованку!

Але коридори були такі довгі, їх було так багато, що ніхто нікого не міг ані знайти, ані спіймати. Сходилися брати Кроти тільки на вечерю (десь близько сьомої години), та й то не завжди.

«Треба щось придумати, — занудьгував, награвшись в піжмурки та схованку, Білий Кріт. — А-а-а, знаю: просто всім набрид салат з кульбаби! Варто приготувати смачний обід, як брати облишать гру і заквапляться до столу. Та спершу треба вимурувати добру піч!»

Аби обід завжди був смачним, запросив до роботи Бджолу, адже в її хаті завжди так солодко пахне! ||

Бджола працювала старанно, весь день вона ліпила піч із найпахучішого воску. Але як тільки її затопили, віск розтанув.

Погукав Білий Кріт до себе Мурашок. Вони притягли найважливіші деревини, вимурували з них велику піч. Тільки та піч згоріла разом із дровами.

Дядько Слимак порадив покликати ластівку.

— Ластівка вміє ліпити піч із глини, а коли їй на допомогу прилетять Голуби, то піч не спалить навіть зла Блискавка, чистісінька правда, що Вогонь не відважується зачепити житло Голубів, так і сказав. ||

Нарешті Білий Кріт натопив піч. Жару-жару було! Варив, смажив, пік! Чорний дим клубами розходився по всіх коридорах, по всіх кімнатах. ||

Шубка Білого Крота почорніла, Жовтий брат і Рожевий теж зробилися Чорними.

— Відчини димар! Відчини димар! — заволав дядько Слимак, довідавшись про біду в домі сусіда. До речі, його будиночок був схожий швидше не на парасольку, а на круглячок завжди відчищеної труби.

— Де той димар?! — заметушився Білий Кріт по коридорах. — Хто бачив у нашому домі димар? — питався у братів. ||

Всюди обшукали, обдивилися: під ліжком, під подушками, у скринях, але димаря ніде не було.

— Мабуть, димар десь на вулиці, — подумав Білий Кріт. То тут, на лузі, то там, на городі, виростали свіжі горбики землі. Це вилазив чорний-чорний Кріт, шукав димар.

Так і не знайшов до цього часу.

І ніхто йому не вірить, що Кріт був білий.

(Переклад з білоруської Данила Кононенка)

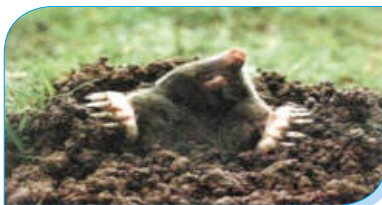
5. Коротко перекажи сюжет казки за лінійкою часу. Використай ключові слова мікротем: «Де б краще збудувати собі дім?», «Ой, як вони мені надокучили...», «Я вже йду шукать!», «Треба щось придумати...», «Жару-жару було!», «Де той димар?!», «І ніхто йому не вірить».

..... Кубування «Словник-помічник» .....

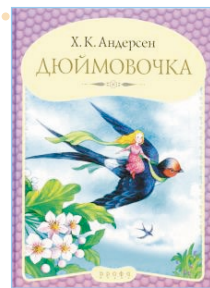
КРІТ ДЮЙМОВЧКА

Передня кінцівка крота

Кріт європейський

Казка «Дюймовочка»

Кріт — найвідоміший і найпопулярніший серед підземних жителів. Зовнішній вигляд крота: малюсінькі вічка, довгий ніс, схожий на хоботок, потужні передні лапи з міцними білими пазурами і чорне коротке блискуче щільне хутро. Однак не тільки чорне! На 1—2 тисячі кротів трапляються і коричневі, і руді, і жовті, і молочно-білі звірятка.

Кріт — нешкідлива, навпаки, корисна тварина! За хибною думкою, кріт об'їдає підземні частини рослин, завдаючи тим самим шкоди садівництву й городництву. Насправді основу живлення європейського крота складають дощові черв'яки.

- На основі тексту та світлин напиши текст-опис «Кріт» та міркування за підкресленим реченням.
- Перекажи уривок із казки, де персонажем є кріт.

Невидимий космос

Удень людське око бачить лише одне космічне тіло — Сонце. А при ясному небі вночі можна роздивитися Місяць і декілька найближчих до Землі планет. А ще — Чумацький шлях.

На жаль, наші неозброєні очі не в змозі зазирнути в галактики, розташовані далеко від нас. Так далеко, що навіть світло лине звідти до Землі дуже-дуже довго. Багато з них ще невідомі людям. Однак є й інші галактики — ті, про які людина добре знає. Але звідки? Від своїх розумних і надійних помічників: різноманітних приладів і апаратів, котрі створені для дослідження космосу.

Без застосування збільшувальних приладів можна побачити неозброєним оком близько 3000 зір.

- Випиши з тексту виділені слова та з'ясуй їхнє значення.
- Знайди слова, вжиті в переносному значенні. Склади і запиши речення, у якому ці слова буде вжито в прямому значенні.

..... Розвага «Ознаки слова відшукай» .....

Меркурій, Венера, Земля, Марс, Юпітер, Сатурн, Уран, Нептун.

- Поясни, чому ці слова написані з великої літери. Яке з цих слів можна писати і з малої літери? Чому?
- Розглянь зображення і перевір: чи в такій послідовності обертаються планети навколо сонця?
- Прочитай текст. Доповни інформацію, використовуй порядкові числівники. Добери заголовок. Спиши текст.

Однією із зір Всесвіту є Сонце. Сонце та небесні тіла, які навколо нього обертаються, утворюють Сонячну систему.

Сонце є центральним і наймасивнішим тілом Сонячної системи. До неї належать також 8 планет, супутники планет, астероїди, комети тощо.

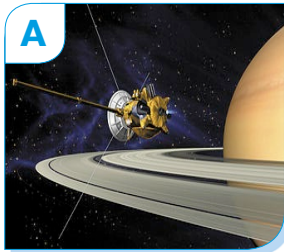
Планети — це великі кулеподібні небесні тіла, розміщені навколо Сонця на різних відстанях. Шлях, яким планета обертається навколо Сонця, називають орбітою.

Першою орбітою рухається...

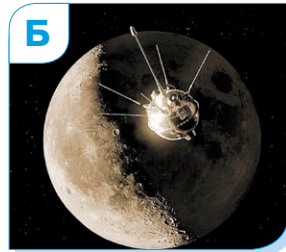

Логічне завдання «Порушена послідовність»

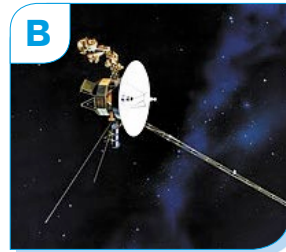
- Розглянь фотографії найвідоміших автоматичних міжпланетних станцій, прочитай підписи під ними.
- Прочитай інформацію про станції. Відтвори послідовність: запиши назви станцій у тому порядку, у якому їх запускали із Землі.

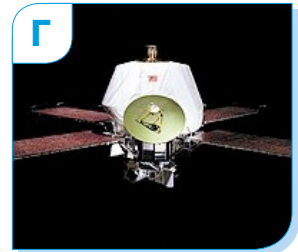
«Кассіні-Гюйгенс»

«Місяць-1»

«Вояджер-2»

«Марінер-9»

«Кассіні-Гюйгенс» — автоматична міжпланетна станція для вивчення планети Сатурн, запущена в 1997 році.

«Вояджер-2» — діючий космічний апарат для дослідження далеких планет Сонячної системи, запущений у 1977 році.

«Місяць-1» — автоматична станція для вивчення Місяця, запущена в 1959 році.

«Марінер-9» — автоматична міжпланетна станція для вивчення Марсу, запущена в 1971 році.

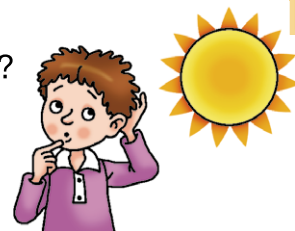
Інформація від експерта

За значенням і граматичними ознаками числівники поділяються на кількісні та порядкові.

Кількісні числівники означають число або кількість і відповідають на питання *скільки?*

Порядкові числівники означають порядок предметів під час лічби й відповідають на питання *котрий? котра? котре? котрі?*

- Дай повні відповіді на запитання, використовуючи числівники. Запиши їх.
  - Котрий за порядком місяць лютий у році?
  - Скільки днів у лютому?
  - О котрій годині починається перший урок?
  - Коли твій день народження?
  - Скільки місяців у році?
  - Скільки годин має доба?

Займенник

ЗАЙМЕННИК — самостійна частина мови, яка вказує на предмет, ознаку предмета, кількість, але не називає їх. Займенники відповідають на ті самі питання, що й частини мови, замість яких вони вживаються: **хто? що? який? чий? скільки?**

Особливості займенника

Самостійна частина мови

Вказує на особу, предмет, ознаку, кількість, але не називає їх

Змінюється за відмінками, числами та родами

Інформація від експерта

- Прочитай із позначками.

Займенників в українській мові небагато (всього кілька десятків слів), але їх надзвичайно часто використовують у мовленні!

Особові: я, ми, ти, ви, він, вона, воно, вони

Зворотний: себе

Відносні: хто, що, чий, котрий, скільки, який

Питальні: хто? що? чий? котрий? скільки? який?

Заперечні: ніхто, ніщо, нічий, ніякий, ніскільки, нікотрий

Присвійні: мій, наш, твій, ваш, його, її, їх, їхній, свій

Вказівні: цей, той, такий, стільки

Означальні: весь, всякий, сам, самий, кожний, жодний, інший

Неозначені: дехто, щось, хто-небудь

Розвага «Ознаки слова відшукай»

- Прочитайте байку. Доведіть, що займенник вказує на предмет, але не називає його. Розіграйте байку.

Григорій Сковорода

Годинникові колеса

Колесо годинникової машини спитало у Другого:

— Скажи **мені**, а чого **ти** гойдаєшся не так, як **ми**, а в інший бік?

— **Мене**, — відповіло Друге, — так зробив **мій** майстер, і сим **я вам** не лише не заважаю, але ще й допомагаю, аби **наш** годинник мав єдиний шлях по сонячному колу.

Сила: У людей з різними природними нахилами і життєві шляхи різні. Одначе **всім** один кінець — чесність, лад і любов.

Байка (від *баяти* — «розповідати») — один із різновидів ліро-епічного жанру, невеликий алегоричний, здебільшого віршований твір повчального змісту, з яскраво вираженою мораллю.

Інформація від експерта

- Прочитай з позначками.

Алегорія — зображення життєвих подій і явищ, наділене прихованим змістом.

Байки — це коротенькі прозові чи віршовані розповіді, що містять у собі повчання. Байки нагадують стислі оповідання про тварин, птахів та людей, про живих істот і предмети неживої природи.

Першим байкарем був мудрець стародавньої Греції — ЕЗОП. За зразком Езопових байок складали свої твори письменники різних народів.

Відомі українські байкари: ГЛІБОВ Леонід Іванович (1827—1893). Твори: «Мірошник», «Вовк та ягня», «Ведмідь-пасічник», «Лисиця-жалібниця» та ін.

ГРЕБІНКА Євген Павлович (1812—1848). Твори: «Ведмежий суд», «Кулик», «Лебідь і гуси».

ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ Петро Петрович (1790—1865). Твори: «Батько та син», «Дві пташки в клітці», «Пан та собака», «Справжня добрість».

Логічне завдання «Порушена послідовність»

Особові займенники

- Ознайомся з інформацією в таблиці. Розкажи, які займенники належать до особових.

Особа	Число	Займенники	Займенники вказують на
1	одн.	Я	особу, яка говорить про себе
	мн.	МИ	двох і більше осіб, від імені яких говорять
2	одн.	ТИ	особу, до якої звертаються
	мн.	ВИ	осіб, до яких звертаються
3	одн.	ВІН, ВОНА, ВОНО	особу чи предмет, про які говорять або вказують на них
	мн.	ВОНИ	особи чи предмети, про які говорять або вказують на них

Я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони — **особові займенники**. Вони вказують на особу або осіб і відповідають на ті самі питання, що й іменники: **хто? що? кого? чого?** та ін.

Роль займенників у тексті

Займенники вживають у мовленні, щоб уникнути повторення слів; вони також пов'язують зміст окремих речень, роблять їх зрозумілими.

Розвага «Ознаки слова відшукай»

- Прочитай одну з байок Езопа.

Двоє приятелів і ведмідь

Двом приятелям випало одного разу йти вкупі з села до міста. Дорога пролягала через густий ліс.

— А чи не спіткає нас яке лихо в путі? — питає один. — Ану ж нападе дикий звір?

— Нема чого боятися. Коли що й трапиться — нас двоє, будь-кому дамо відсіч.

Невдовзі дісталися приятелі лісу й пішли попід високими деревами. Аж раптом звідки не візьметься ведмідь. Один з приятелів, ледве його забачивши, кинувся до високого дерева і вмить видерся під самісінький вершечок. Він знав — ведмідь високо не вилізе.

Другий ішов трохи позаду й розглядався по боках. А коли помітив звіра, було вже пізно. Видиратися на дерево — марна справа, ведмідь наздожене. Треба придумати щось інше. І чоловік упав додолу та прикинувся неживим, бо знав — ведмідь ніколи не чіпає мертвого.

Ведмідь підійшов і вгледів його. Тихенько нахилився над головою. Чоловік затамував подих. Обнюхав його ведмідь, бачить — не дихає, то й подумав, що мертвий. Ведмідь і подався своєю дорогою.

А приятель усе те бачив з дерева і коли оговтався, зліз із дерева, підійшов та й каже:

— Коли б ти знав, як злякався я за тебе! Дуже радий, що ти врятувався, братику мій! Ну, а тепер розкажи, що тобі шептав на вухо бурмило, коли нахилився до тебе? Цікаво послухати!

— Сказав, щоб я ніколи не ходив нікуди з приятелями, які в скруті кидають мене самого і чимдуж тікають, рятуючи власну шкуру.

— Отак і сказав? — засміявшись, здивувався приятель. — Ти ба, який розумний!

— Отак. І він має слухність, бо друзі пізнаються в біді.

(В переказі П. Цімікалі)

- Знайди в байці особові займенники. Випиши, постав до них запитання.

Головокрутка «Алфавіт»

Перевір себе

33*15_23*11_6*19_16*32*6*7*11,_23*1*15_12_16*32*6*11_6*19_2
3*7*2*7.

Відмінювання особових займенників

Під час побудови зв'язних висловлювань з використанням займенників потрібно брати до уваги, як вони змінюють свою форму (відмінюються).

Гра-дослідження «Експеримент»

Твердження: займенники, як і частини мови, які вони заміняють, змінюються за відмінками.

■ Розгляньте таблицю відмінювання особових займенників.

Відміннок	Питання	1 особа		2 особа		3 особа			
		одн.	мн.	одн.	мн.	одн.			мн.
						ч. р.	с. р.	ж. р.	
Н. в.	<i>хто?</i>	я	ми	ти	ви	він	воно	вона	вони
Р. в.	<i>кого?</i>	мене	нас	тебе	вас	його (у нього)	її (у неї)	їх (у них)	
Д. в.	<i>кому?</i>	мені	нам	тобі	вам	йому	їй	їм	
З. в.	<i>кого?</i>	мене	нас	тебе	вас	його	її	їх	
О. в.	<i>ким?</i>	мною	нами	тобою	вами	ним	нею	ними	
М. в.	<i>на кому?</i>	на мені	на нас	на тобі	на вас	на ньому	на ній	на них	

Займенники змінюються за відмінками, а деякі — за родами та числами.

Кубування «Словник-помчник»

МОВА НАРОД НАЦІЯ

- Прочитай з міркуваннями та запитаннями.
- Перевір: чи всі займенники підкреслили. Досліди, яку роль вони виконують у мовленні.

21 лютого —

Міжнародний день рідної мови

Міжнародний День рідної мови відносно молоде свято — до календарів усього світу воно ввійшло тільки у 1999 році. І в Україні воно також почало писати свою історію, починаючи з 21 лютого 2000 року.

Історія свята, на жаль, має дуже трагічний початок. 21 лютого 1952 року у Бангладеш влада жорстоко придушила демонстрацію протесту проти заборони на використання бенгальської мови. Відтоді цей день став днем полеглих за рідну мову.

- Склади текст-розповідь з елементами міркування «Рідна і державна мова».

Початкова форма займенника — називний відмінок; для займенників прикметникової форми — чоловічий рід, називний відмінок однини.

..... **Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»** .....

1. Прочитай текст, доведи, що це вірш. Визнач його тему, головну думку.
2. Випиши займенники. Визнач відмінок, рід, число. Постав їх у початкову форму.

Микола Лотоцький

Мова

Не говори: в нас мова солов'їна
 Бо мова вище, ніж пташиний спів.
 В її скарбниці — доля України,
 Глибинна таємниця правіків.
 Вона нуртує джерелом криничним,
 Із попелища феніксом встає.
 Для нації вона гарант на вічність,
 Тому її так люто ворог б'є.
 Все заберуть, а залишилось слово.
 Знов до життя повернемося ми.
 Лише тому, що не пропала мова,
 То й ми ще наче люди між людьми.
 Без мови — не створити нам держави,
 Доріг тернистих — не перебрести!
 Хай вороги жорстокі і лукаві —
 Стіною стань і мову захисти!
 Річ не про те, що мова солов'їна,
 Бо мова — глибше, ніж пташиний спів.
 В її скарбниці — доля України,
 Космічна нерозгаданість віків.

3. Досліди, як писати займенники з частками.

Окремо	Через дефіс	Разом
Якщо між часткою і займенником стоїть прийменник ні до кого, аби з ким, де в чому	З частками будь-, -небудь, казна-, хтозна-, бозна- казна-хто, хтозна-що	З частками аби, ні, де, сь абиякий, ніхто, децо, яийсь

4. Склади і запиши речення з займенниками.
5. Склади і запиши словосполучення. Назви відмінок займенників.

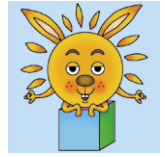
Побачити (вона), зустрітися з (ти), слухати (вони).

Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»

1. За назвою передбач зміст авторської казки.
2. Прочитай уривки з зупинками, міркуваннями, нотатками до абзаців та передбаченнями подій.
3. Визнач тему та головну думку казки. Поміркуй: що тут вигадка, а що правда?
4. Схарактеризуй головних персонажів. Добери найвлучніші прикметники.

Всеволод Нестайко

Пригоди близнят-козенят

(Уривки)

Жили собі двоє хлопчиків-близнят Вітя і Вова. Добре, здається, жили, щасливо. Але хлопчикам не подобалося їхнє життя.

— Поганське в нас життя, — сказав Вітя. — Щодня треба вмиватися, чистити зуби, їсти манну кашу.

— І на кожному кроці говорити «будь ласка», «дякую», «вибачайте», — підхопив Вова.

— А бомбошки од портъери одрізувати ножицями не можна. Стіл полірований шкрябати виделкою не можна...

— Навіть у своєму власному носі колупати пальцем не можна. Злочин! Хіба це життя?

Вітя і Вова сиділи у куцах біля паркану і зітхали.

Мама уже гукає:

— Ві-ітя-я! Во-ова-а! Козенята мої! Де ви-и? Не здумайте йти на вулицю!

— «Козенята-козенята»! — прогундосив Вітя. — А кроку ступити самим не дають. Справжнім козенятам і то краще.

— А що ж! — прогундосив Вова. — Бігай де хочеш, стрибай скільки хочеш. Слухай, Вітько, а ти б хотів, щоб ми раптом стали козенятами? Хоч на день? Га?

— А що ж! Хоч до річки збігали б самі покупатися... Хотів би.

— І я.

І тут раптом з-за паркану почувся свистючий голос:

— Це ми можемо влаштувати.

Вітя і Вова здригнулися від несподіванки. Потім зиркнули у шпарку. За парканом, на вулиці, біля підворотття сидів жебрак. З дерев'яною ногою, на милиці, з довгим гачкуватим носом. У нього був один-єдиний великий жовтий зуб, який стирчав з губатого рота.

— О, шановні громадяни Вітя і Вова, я чув, що ви б хотіли обернутися на козенят. Я хочу вам допомогти. Я можу обернути вас на козенят.

— То як, Вітько, захочемо? — непевно спитав Вова.

— Я знаю... — знизав плечима Вітя. — Якщо не надовго, на півгодинки... Бо скоро ж тато з роботи прийде. Ми ж сьогодні ідемо на іменини до тьоті Наді.

— На півгодинки, на півгодинки! — закивав чаклун. — Можу, навіть на десять хвилин. Будь ласка. Хто перший?

— Як — хто перший? — презирнулися Вітя й Вова. — Ми обидва перші. Ми завжди разом. Тільки разом.

Авжеж, вони ж були близнята. Їм завжди купляли все однакове, і одягали однаково, і їли вони одне й те саме. І завжди були рівні. І як же це так, щоб один із них став козенятком, а другий ще лишався хлопчиком! Ні, тільки разом.

* * *

Відтоді Вітя і Вова ніколи не скаржаться на своє життя. І, як не дивно, їм тепер зовсім не хочеться відрізувати ножицями бомбошки від порт'єри, і шкрябати виделкою полірований стіл, і навіть злочинно колупати пальцем у носі.

Вони дуже слухняні і гарні хлопчики. І вони ніколи не кривдять тварин. Коли близнята бачать, як хтось мучить цуценя чи кицю або поціляє з рогатки в горобчика, вони негайно біжать виручати нещасливця.

Бо вони знають, як це жорстоко і негарно мучити тварин, і пам'ятають, як виручали їх у скрутні хвилини і білка Полетуха, і Кажан Кажанович, і тітонька Корова, і придворна киця Мурнява, і навіть запічний цвіркун Цвіркунчак... І вони добре розуміють, що людина починає бути ЛЮДИНОЮ лише тоді, коли знає, що вона найрозумніша, а тому найдужча за всіх живих істот на землі, і не кривдить їх, а жаліє, захищає.

5. Поміркуй, що сталося з хлопчиками і змінило їх.

Інформація від експерта

- Назви частини мови, які займенник може замінювати в тексті.
- Поясни, чому особові займенники мають таку назву.
- Назви особові займенники: першої особи множини; другої особи однини; третьої особи множини.
- Розподіли займенники за особами й запиши їх: вони, я, ти, він, ми, воно, ви, вона.

7. Березневий квест

Як це влаштовано і як це працює?

Уживання займенників у мовленні

Уживання займенників у мовленні робить його зрозумілим.

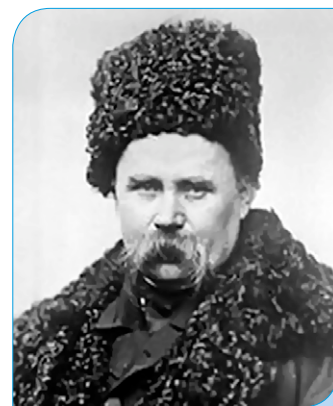
Інформація від експерта

Шевченківські дні 9—10 березня

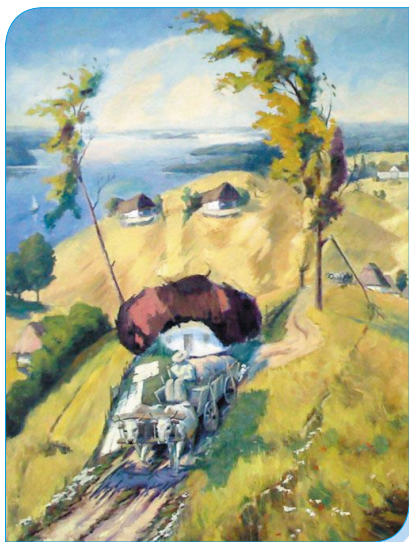
Щороку в Україні відзначають Шевченківські дні 9 і 10 березня — дати народження і смерті Тараса Шевченка. Його ім'я органічно вплелось в історію та культуру не тільки українського народу. Воно знане далеко за межами рідного краю.

Тарас Шевченко — поет, драматург, прозаїк, мислитель, історик, етнограф, фольклорист, який залишив велику образотворчу спадщину — понад тисячу творів.

Шевченко є на Меркурії. Ім'я нашого Тараса Григоровича отримав кратер, діаметр якого — 137 кілометрів.

- Прочитай вірш Тараса Шевченка. Визнач його тему й головну думку.

Тарас Шевченко
(Художник О. Шупляк)

Тарас Шевченко

І знов мені не привезла

І знов мені не привезла
Нічого пошта з України...
За грішнії, мабуть, діла
Караюсь я в оцій пустині
Сердитим Богом. Не мені
Про тее знать, за що караюсь,
Та й знать не хочеться мені.
А серце плаче, як згадаю
Хоч невеселії случаї
І невеселії ті дні,
Що пронеслися надо мною
В моїй Україні колись...

Колективна творча справа «Плекаймо рідну мову»

- Пропоную твори, зміст яких ще невідомий, читати протягом місяця з дотриманням правил Краплинки: виконанням завдань вправи «1, 2, 3, 4, 5!» та відпочинком. Написати відгук за прочитаним і презентувати іншим.

Тематична тека «Звіт»

Тарас Григорович Шевченко

Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»

1. Передбач за назвою твору його зміст.
2. Прочитай інформацію про авторку.

Оксана Дмитрівна ІВАНЕНКО (1906—1997) — українська дитяча письменниця та перекладачка. Один із її відомих творів «Тарасові шляхи» присвячений життю Тараса Шевченка.

3. Прочитай уривки з твору із зупинками, міркуваннями, нотатками до абзаців та передбаченнями подій.
4. Визнач тему та головну думку.
5. Напиши есе за твором.

Оксана Іваненко

Обкладинка книжки
«Тарасові шляхи»

Тарасові шляхи

(Уривки)

Перший дяк

А читати Тарас, справді, вивчився дуже рано. Про школу першим завів розмову дід.

— Що в голові є — те довіку твоє, — сказав він. — Час уже Тараса до дяка в науку віддати.

— Та чи не мале ще? — озвалася тихо мати.

Але батько підтримав діда.

— Нічого, хай змалку вчиться. Що вмітиме, того за поясом не носитиме.

Тарасові було і цікаво, і трохи боязко йти до школи.

Він не раз бігав під її вікнами і чув, як учитель, дяк «сліпий» Совгир, гучним голосом проказує:

— Аз-буки! Аз-буки! — А за ним хлопці всі хором:

— Аз-буки! Аз-буки!

А інколи чути плач та зойки, і дядьки, підморгнувши один одному, кажуть:

— Ач, дяк березовим пером виписує! Чудний був оцей учитель — «сліпий» Совгир.

Він не був сліпим, а тільки зизооким, але так уже його прозвали люди, бо як закотить своє зизе око, коли виспіває псалтир, то здавався сліпим. Сам він був величезного зросту, схожий більше на запорожця, ніж на дяка. Власне, він не був справжнім дяком. Якось у титаря гуляли сусіди, між ними і старий дяк. От старому дякові після доброго титаревого меду чомусь погано стало, а на ранок він і дуба дав. Тоді в товаристві був і Совгир. Несподівано

для всіх у неділю став він на криласі і почав з попом службу правити.

І так сподобався його громоподібний бас, що всі, як один, зраділи: є в них такий голосистий дяк, і можна вже не турбуватися про вчителя.

Дякові з таким ростом, такою чуприною і таким голосом можна було довірити, «аки пастирю доброму», і отару своїх нерозумних синів, а те, що він п'яниця, так хто ж із дяків не п'є? От в отій отарі, де було десять-дванадцять босоногих хлоп'ят, опинився і малий Тарас і з усіма почав повторювати співуче за дяком:

— Аз-буки, аз-буки!

А вибігши з школи, співав з усіма хлопцями:

— Аз — били мене раз! Буки — не потрапляй дякові в руки!

Та потрапляти доводилося Тарасові частенько. Непосидючий, цікавий до всього, Тарас до науки відчув велику охоту, хоч і важка була ота наука! Хіба що розуміли хлопці в тих словах, які повторювали за дяком?

— Ти вчи, дурне, — казав удома дід. — Потім зрозумієш, що та до чого — всіх так учили.

А до того ж ці незрозумілі слова — кажуть, під такими в церкві службу править — підкріплювалися трійчаткою, триремінним батіжком, що висів завжди на стіні, та дяківськими штурханами. Тарасові чи не найбільше від усіх перепало... Швидко прочитає він те, що інші по складах виводять, і нудно йому сидіти в брудній, непривітній, голій хаті, з столом та ослонами, що зветься школою. Тільки дяк одвернеться, він шасть — і вже надворі, і вже дременув до стодоли.

Він скінчив азбуку раніше за інших. Прийшов додому щасливий і гордий.

— Казав дяк, — сказав батькові, — що вже часослов треба.

— Отаке! — сплеснула руками Катруся. — Мамо! Тату! Та наш Тарас усіх випередив! Он Іван Бондаренко і половини ще не вивчив.

— Так це ж треба кашу варити, дякові нести, — заклопоталася мати, — глянула на Тараса ласкавими очима, в яких замигтіла сльозинка. — Ох ти ж мій школярику вчений!

Тарас-пастух
(Художник І. Іжакевич)

— А наш Тарас вже азбуку скінчив і завтра кашу несе, матінка варять, — повідомляла всіх Яринка.

Вранці і мати, і Катруся, і Яринка дивилися, як обережно і серйозно ніс Тарас загорнутий у білу хустину горщикок молочної каші. У кишені штанців брязкотіло кілька мідяків і стирчала дерев'яна ложка. І каша і гроші були нагородою вчителеві, яка належала з учнів при зміні книжок: азбуки на часослов, часослова на псалтир.

— Тарас кашу приніс! Тарас кашу приніс! — загомоніли старші школярі, а ровесники дивилися трохи із заздрістю.

Тарас перший між ними був героєм такого урочистого дня.

Совгир сьогодні нікого не бив, та сьогодні й не вчили нічого нового, тільки трохи повторили, і всі хлопці не бешкетували, а чекали, поки почнуться урочисті дії з кашею. Горщик поставили на столі, і всі учні повиймали з кишень ложки, які принесли з собою.

— Їжте Тарасову кашу, — засміявся Совгир, — а ти їх, Тарасе, лупцюй по руках, що не вивчили, як ти.

Знявся гамір, сміх, і Совгир не лаяв, як завжди, навпаки, ще й піддразнював і сам їв. Горщик швиденько спорожнів. Тоді Совгир виніс горщика на подвір'я і поставив на середині.

— Ну, хто влучить? — спитав дяк, і всі хлопці почали жбурляти в горщик палки, поки Іван Бондаренко не влучив і не розбив.

— А тікай, такий-сякий, а ви ловіть та добре намніть вуха, — закричав Совгир.

Та Іван, як почув такий наказ, дременув так, що й духу вмить не стало.

— А чого це так роблять? — спитав Тарас удома. — І кашу несуть, і горщик потім б'ють, і вуха мнуть?

Навіть дід знизав плечима.

— А хто його знає, які попи та дяки таке вигадали, а воно вже так годиться.

— От кінчай часослов швидше, — сказала мати, — то й ще каші наварю.

Таки добре вивчився Тарас читати — нічого не скажеш. Іноді дідові прочита та так затягне «алілуя», що баби тільки головами похитують.

— Оце буде дяк!

— Куди йому, — скаже батько. — Такий шибеник росте, що й управи на нього немає. Совгир завжди скаржиться на нього, хоч на очі йому не потрапляй.

— Дяк не дяк, а буде добрий козак, — усміхнеться дід, — і до науки мастак!

Дієслово як частина мови

ДІЄСЛОВО — самостійна частина мови, що означає дію предмета й відповідає на питання **що робити? що зробити?**

Особливості дієслова

Самостійна частина мови

Означає дію предмета

Відповідає на питання **що робити? що зробити?**

Час

Число

теперішній

минулий

майбутній

однина

множина

Рід (лише в минулому часі)

чоловічий

жіночий

середній

Особа (лише в теперішньому і майбутньому часі)

перша

друга

третья

Розвага «Ознаки слова відшукай»

- Прочитай уривок із вірша. Випиши виділені дієслова. Поміркуй, у якому значенні їх ужито: прямому чи переносному. Якщо можливо, добери до них близькі та протилежні за значенням слова.

Оксана Сенатович

Балакуни

Торочив базіка всім:
 — Я збудую диво-дім!
 Торохтій допомагав —
 Язиком дошки «тесав».
 Теревенив пустомеля:
 — Скоро будуть стіни й стеля!
 Говорун клав на словах
 З бляхи цинкової дах.
 І патякало патякав:
 — Полакую я все лаком!

Балакуха щебетала,
 Нахвалялась, обіцяла
 Для гостей спекти в печі
 Пиріжки і калачі.
 В дім без вікон і дверей
 Талалай скликав гостей.
 На гостину всі прийшли,
 Проте дому не знайшли,
 Ні дверей, ані стіни...
 Он які балакуни!

Бувають дієслова-синоніми, дієслова-антоніми, багатозначні дієслова. Дієслова вживаються в прямому й переносному значенні.

Неозначена форма дієслова. Часи дієслова

Дієслова змінюються за часами. Є три **форми часу**: минулий, теперішній і майбутній. **Неозначена форма** дієслова — це його незмінна форма. Вона є початковою формою дієслова.

Інформація від експерта

■ Перевір себе.

Дієслова минулого часу називають дії,

які відбуваються під час повідомлення про них: *(що робить?) летить.*

Дієслова теперішнього часу називають дії,

які відбудуться після повідомлення про них: *(що зробить?) полетить, (що буде робити?) буде летіти, (що робитиме?) летітиме.*

Дієслова майбутнього часу називають дії,

які відбулися до моменту повідомлення про них: *(що робив?) летів, (що зробив?) полетів.*

■ Зміни за зразком слова **описувати, розповідати, міркувати.**

Неозначена форма дієслова	Минулий час	Теперішній час	Майбутній час
говорити	говорив	говорить	говоритиме

Гра-дослідження «Експеримент»

Твердження: **дієслова в неозначеній формі не вказують на час, особу й число.**

- Випиши дієслова, використані в тексті. Постав до них запитання.
  - Які з них є антонімами? Добери синоніми до дієслів *дбати, берегти.*
- Словом можна **вбити й оживити, поранити і вилікувати, посіяти тривогу й безнадію, розсіяти сумнів і засмутити, викликати усмішку і сльозу, породити віру в людину і заронити невіру, надихнути на працю і скувати сили душі...** Зле, невдале, нетактовне, нерозумне слово може **образити, приголомшити** людину.

(Василь Сухомлинський)

- Поміркуй, чи можна визначити час дії, позначеної цими дієсловами, і виконавця дії.

Дієслова в **неозначеній формі** означають **дію, процес**, але **не вказують на час, особу й число**. Вони відповідають на питання **що робити? що зробити?**

Дієслова в **неозначеній формі** закінчуються на **-ти, -ть**, що є суфіксами: *сіяти, сіять*. Іноді до них приєднується **-ся, -сь**: *вмиватися, одягнутися, сміятись*.

Побудова речень з однорідними присудками

Дієслова в реченні можуть виконувати роль однорідних присудків.

Інформація від експерта

- Прочитай інформацію про письменника.
- Спробуй передбачити за назвою зміст твору. Прочитай із зупинками, передбаченнями та міркуваннями.

Михайло Михайлович КОЦЮБИНСЬКИЙ (1864—1913) — український письменник, майстер написання прозових творів. У його доробку — новели, оповідання, повісті, нариси. Писав він і твори для дітей.

Михайло Коцюбинський

Нюрнберзьке яйце

Нарис

Мабуть, всі ви, діточки, бачили годинник; можете дізнатись, глянувши на нього чи то вдень, чи вночі, котра година, можете почислити кожду хвилинку. А було колись так, що люди не знали, як рахувати час. Розрізняли лише весну, літо, осінь та зиму, а добу ділили на день та ніч. В літній ясний день, коли сонечко весело сяє на небі, — пізнавали люди, яка пора; але вночі або в глуху осінь не вміли дати собі ради. Не раз і не два думали люди над тим, як запобігти лихові. Та якось нічого путнього не вигадували. Один англійський король звелів наробити однакових каганців, розчислити, скільки їх може згоріти в добу, і відтак, засвічуючи один за другим, рахувати час. Але на такий дорогий годинник могли спромогтись лишень король та багатирі. Треба було, щоб каганці горіли невиводно, щоб і вдень і вночі чоловік доглядав їх та засвічував новий, скоро догорить один. Багато було клопоту з тою вигадкою. Опісля видумали люди піщаний годинник. Брали дві скляні пляшечки з вузькими шийками, насипали одну дрібненьким піском і злучали їх шийками до купи так, щоби пісок міг пересипатися з одної пляшечки до другої. Скоро лиш пісок з горішньої пляшечки пересиплеться в долішню — перевертають її догори денцем, і пісок знов сиплеться, як досі. Недорогий і дуже простий такий годинник, але і з ним чимало замороки, — раз у раз треба назирати за ним. Напослідок винайшли дзиґарі вежові. Хто й як перший вигадав се диво — незвісно. Кажуть, начебто араби перші вміли робити дзиґарі і що арабський каліф Гарун-аль-Рашид в р. 807 прислав дзиґарі в дарунок французькому королеві Каролу Великому.

Тодішні дзигарі не дзвонили і не мали вагадла. Вагадло приробили аж в XVII віці. Тоді також поділили годину на 60 хвиль, а хвилю на 60 хвилинок. У великій пригоді стали людям дзигарі. Але їх можна було побачити лиш на баштах королівських та князівських замків. Вандрівник не міг користати з них, бо буди дуже здорові і тяжкі. Про бідних людей годі і казати: вони мушили вдовольнитися поміччю сонця, котре однаково світить і багатим і бідним.

Довго, дуже ще довго треба було працювати, щоб вимислити годинник, вигідніший та дешевший, щоб всі люди могли користати з нього.

На початку XVI віку в городі Нюренберзі проживав один мідник — Петро Гельє. Старість білим волосом припорошила його голову, але він не згортав рук, не кидав праці. Всі мали його за чесного чоловіка та доброго робітника. Опріч свого ремесла, Петро Гельє кохався в механіці. Раз якось навідався до нього один італіянець, з котрим Гельє, вандруючи, запізнався в Флоренції. Від того часу старий мідник кинув своє ремесло, по цілим дням читав книжки, рисував і вирізував всілякі шруби та коліщатка.

Жінка Гельє та двоє дорослих синів його не могли взяти втямки, чому такий працювятий чоловік кинув роботу, і від світання до смеркання корили та лаяли його. Не витримав старий Гельє і, кинувши власну оселю, перебрався до своєї заміжньої дочки. Добра донька дуже кохала свого батька, захистила його і, хоч сама була вбога, все робила, щоб заспокоїти його старість. На лихо, чоловік її, кравець, був страшенно цікавий і відтоді, як старий тесть оселився в його хаті, на хвилинку не мав спокою. Цікавий кравець не знав механіки, і всякі коліщатка, шруби, з котрими раз у раз порався Петро Гельє, видавались йому чимсь незвичайним, дивовижним. Він слідив очима за кожним кроком тестя.

Одної днини старий мідник пішов до міста, забувши зачинити свою хату. Кравець подався до тестьової кімнати, радий, що може заспокоїти свою цікавість. Здивований, майже з острахом роздивлявся він по кімнаті, оглядав кожний кусок дроту, міді, заліза... Все видавалось йому незвичайним. Аж ось межі всілякими струментами вглядів він кругленьку, невелику штучку, котра якось дивно стукотіла і сичала. Спершу подумав він, що то йому почулося.

Вхопив машинку в руки, приклав до одного вуха — стукотить; приклав до другого — не вгаває. Холодний піт обілляв бідного кравця. Йому видалось, що в тій кругленькій штучці сидить нечиста сила, і, не довго думавши, зо всієї сили кинув нею об стіну,